

ISSN: 1814-6961 (print)  
ISSN: 2788-9718 (online)

# **Отан тарихы Отечественная история History of the Homeland**

**Үш айда бір рет шығатын ғылыми журнал  
2025. № 28 (1)**

---

## РЕДАКЦИЯ

**Бас редактор**

*Қабылдинов Зиябек Ермұханұлы* – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас директоры (Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)

**Редакциялық алқа**

*Әбіл Еркін Аманжолұлы* – тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан Республикасы, Астана қ.)

*Абдырахманов Толобек Әбілұлы* – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Қырғыз Республикасы Ұлттық ғылым академиясының корреспондент-мүшесі (Қырғыз Республикасы, Бішкек)

*Апендиев Тимур Әкімханұлы* – PhD докторы, доцент, жетекші ғылыми қызметкер, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)

*Горшенина Светлана Михайловна* – PhD, тарих ғылымдарының кандидаты; CNRS Eur'Orbem, UMR 8224, CNRS/ Sorbonne университетінің зерттеу бөлімінің директоры (Франция, Париж)

*Исмағұлов Оразақ Исмағұлұлы* – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР Қазақстан Республикасы Ұлттық музейінің физикалық антропология зертханасының меңгерушісі (Қазақстан Республикасы, Астана қ.)

*Шиндзю Като* – PhD (археология бойынша), Нарадағы мәдени құндылықтардың ұлттық ғылыми-зерттеу институты (Жапония, Нара)

*Бирсель Каракоч* – Уппсала университетінің түркі тілдерінің профессоры (Швеция, Уппсала қ.)

*Мионг Сун-ок* – антропология ғылымдарының докторы, қауымдастырылған профессор (Корея, Сеул)

*Қозыбаева Махаббат Маликовна* – PhD доктор; Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің «Алаш» мәдениет және рухани даму институтының жетекші ғылыми қызметкері (Қазақстан Республикасы, Астана қаласы)

*Моррисон Александр* – PhD, NewCollege профессоры, Оксфорд (Ұлыбритания, Оксфорд)

*Мотузаите-Матузевичюте Гидре* – археология ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс университетінің «Биоархеология» ғылыми орталығының жетекшісі (Литва, Вильнюс)

*Муминов Әшірбек Құрбанұлы* – тарих ғылымдарының докторы, арабтанушы, профессор; ИКҰ (Орталық Азия) ұйымдастыру қызметінің бас директорының кеңесшісі (Түркия, Стамбул)

*Нұрсан Әлімбай* – тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Ш.Ш.Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас ғылыми қызметкері (Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)

*Отеева Гүлфира Елубайқызы* – тарих ғылымдарының докторы, Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің профессоры (Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.)

*Оутрам Алан* – археология ғылымдарының докторы, Эксетер университетінің археология және тарих кафедрасының профессоры (Ұлыбритания, Эксетер)

*Романова Екатерина Назаровна* – Солтүстіктің байырғы халықтарының мәселелері және гуманитарлық зерттеулер институтының этнологиялық зерттеулер орталығының жетекшісі (АН СР(Ы) ХР) (Ресей Федерациясы, Якутск қ.)

*Рюосуке Оно* – Васеда университетінің тереңдетілген гуманитарлық зерттеулер орталығының доценті (Жапония, Токио)

*Сәбитов Жақсылық Мұратұлы* – Жошы Ұлысын зерттеу ғылыми институтының директоры, PhD доктор (Қазақстан Республикасы, Астана қаласы)

*Томохико Уяма* – PhD докторы, Хоккайдо университетінің славян және еуразиялық зерттеулер орталығының профессоры (Жапония, Саппоро)

*Финке Питер* – PhD докторы, Цюрих университетінің Макс Планк институтының профессоры (Швейцария, Цюрих)

*Шотанова Ғалия Айтжанқызы* – тарих ғылымдарының кандидаты, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының жетекші ғылыми қызметкері (Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)

**Жауапты редактор**

*Абдулина Ақсұңқар Тұрсынқызы*

**Жауапты хатшы және редактор**

*Мырзаходжаев Қуаныш Мәдиұлы*

**Редакторлар**

*Қасымова Дидар Бейсенғалиқызы*

*Черниенко Денис Аркадьевич*

*Досымбетов Нұрлыбек Айдарбекұлы*

*Көбеев Рүстем Джаулыбайұлы*

**Техникалық көмек**

*Қонырбеков Медет Жаугаиштыұлы*

*Зікірбаева Венера Серікқызы*

*Копеева Сания Жуматайқызы*

## РЕДАКЦИЯ

**Главный редактор**

*Кабульдинов Зиябек Ермуханович* – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, генеральный директор Института истории и этнологии имени Ч.Ч. Валиханова (Республика Казахстан, г. Алматы)

**Члены редакционной коллегии**

*Абиля Еркин Аманжолович* – доктор исторических наук, профессор (Республика Казахстан, г. Астана)

*Абдырахманов Толобек Абилович* – доктор исторических наук, профессор, член-корреспондент НАН КР (Кыргызская Республика, г. Бишкек)

*Апендиев Тимур Акимханович* – PhD, ассоциированный профессор, ведущий научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова (Республика Казахстан, г. Алматы)

*Горшенина Светлана Михайловна* – доктор PhD, кандидат исторических наук; директор по исследованиям CNRS Eur'Orbem, UMR 8224, CNRS/Университет Сорбонны (Франция, г. Париж)

*Исмагулов Оразак Исмагулович* – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, заведующий лабораторией физической антропологии Национального музея РК (Республика Казахстан, Астана)

*Като Синдзи (Shinji Kato)* – PhD (в области археологии), Национальный научно-исследовательский институт культурных ценностей в Наре (Япония, г. Нара)

*Бирсель Каракоч*, профессор турецких языков, Уппсальский университет (Швеция, г. Уппсала)

*Мионг Сун-ок* – доктор антропологии, ассоциированный профессор (Корея, г. Сеул)

*Козыбаева Махаббат Маликовна* – доктор PhD; ведущий научный сотрудник Института культуры и духовного развития «Алаш» Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Республика Казахстан, Астана)

*Моррисон Александр* – PhD, профессор NewCollege, Оксфорд (Великобритания, Оксфорд)

*Мотузаите-Матузевичюте Гидре* – доктор археологии, профессор, руководитель Научного центра «Биоархеология» Вильнюсского университета, (Литва, г. Вильнюс)

*Муминов Аширбек Курбанович* – доктор исторических наук, арабист, профессор; консультант Генерального директора по организационной деятельности ОИК (Центральная Азия), (Турция, Стамбул)

*Нурсан Алимбай* – кандидат исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова (Республика Казахстан, г. Алматы)

*Отеева Гульфира Елубаевна* – доктор исторических наук, профессор Павлодарского педагогического университета им. А.Х. Маргулана (Республика Казахстан, г. Павлодар)

*Оутрам Алан* – доктор археологических наук, профессор департамента археологии и истории университета Эксетере (Великобритания, г. Эксетер)

*Романова Екатерина Назаровна*, руководитель Центра этнологических исследований Института гуманитарных исследований и проблем малочисленных народов Севера (ИГИ АН РС(Я)) (Российская Федерация, г. Якутск)

*Рюосуке Оно* – доцент, Центр перспективных гуманитарных исследований, Университет Васеда (Япония, г. Токио)

*Сабитов Жаксылык Муратович* – директор Научного института изучения Улуса Джучи, доктор PhD (Республика Казахстан, г. Астана)

*Томохико Уяма* – PhD, профессор Центра славянско-евразийских исследований университета Хоккайдо (Япония, г. Саппоро)

*Финке Петер*, доктор PhD, профессор Института Макса Планка, университет Цюриха (Швейцария, г. Цюрих)

*Шотанова Галия Айтжановна* – кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова (Республика Казахстан, г. Алматы)

**Ответственный редактор**

*Абдулина Аксункар Турсуновна*

**Ответственный секретарь и редактор**

*Мурзаходжаев Куаныш Мадиевич*

**Научные редакторы:**

*Касымова Дидар Бейсенгалиевна*

*Черниенко Денис Аркадьевич*

*Досымбетов Нурлыбек Айдарбекович*

*Кубеев Рустем Джаулыбайұлы*

**Техническое сопровождение**

*Коньирбеков Медет Жаугаитиевич*

*Зикирбаева Венера Сериковна*

*Копеева Саня Жуматаевна*

**EDITORIAL TEAM****Editor-in-Chief**

*Kabuldinov Ziyabek Ermukhanovich* – Doctor of Historical Sciences Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, general Director of Valikhanov Institute of History and Ethnology (Republic of Kazakhstan, Almaty)

**Editorial board members**

- Abil Erkin Amanzholovich* – Doctor of Historical Sciences, Professor (Republic of Kazakhstan, Astana)  
*Abdyrakhmanov Tolobek Abilovich* – Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Kyrgyz Republic (Kyrgyz Republic, Bishkek)  
*Apendiev Timur Akimkhanovich* – PhD, associate professor, leading researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Republic of Kazakhstan, Almaty)  
*Gorshenina Svetlana Mikhailovna* – PhD, Candidate of Historical Sciences; Research Director of CNRS Eur'Orbem, UMR 8224, CNRS/Sorbonne University (France, Paris)  
*Ismagulov Orazak Ismagulovich* – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Head of the Laboratory of Physical Anthropology of the National Museum of the Republic of Kazakhstan (Republic of Kazakhstan, Astana)  
*Shinji Kato* – PhD (Archaeology), Nara National Research Institute for Cultural Properties (Japan, Nara)  
*Birsel Karakoch* – Professor of Turkic Languages, Uppsala University (Sweden, Uppsala)  
*Myong Soon-ok* – PhD (Anthropology), Associate Professor (Seoul, Korea)  
*Kozybaeva Makhabbat Malikovna* – PhD; Leading Researcher, Institute of Culture and Spiritual Development «Alash» of the L.N. Gumilyov Eurasian National University (Republic of Kazakhstan, Astana)  
*Morrison Alexander* – PhD, Professor, New College, Oxford (United Kingdom, Oxford)  
*Motuzaitė-Matuzevichute Gidrė* – Doctor of Archaeology, Professor, Head of the Scientific Center «Bioarchaeology» of Vilnius University, (Lithuania, Vilnius)  
*Muminov Ashirbek Kurbanovich* – Doctor of Historical Sciences, Arabist, Professor; Consultant to the Director General for Organizational Activities of the OIC (Central Asia), (Turkey, Istanbul)  
*Nursan Alimbay* – Candidate of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Republic of Kazakhstan, Almaty)  
*Otepova Gulmira Elubayevna* – Doctor of Historical Sciences, Professor at the A. Margulan Pavlodar Pedagogical University (Republic of Kazakhstan, Pavlodar)  
*Outram Alan* – Doctor of Archaeological Sciences, Professor of the Department of Archaeology and History, University of Exeter (Great Britain, Exeter)  
*Romanova Ekaterina Nazarovna* – Head of the Center for Ethnological Research, Institute for Humanitarian Research and Problems of Indigenous Peoples of the North (IHR RAS (Yakutia)) (Russian Federation, Yakutsk)  
*Ryuosuke Ono* – Associate Professor, Center for Advanced Humanitarian Studies, Waseda University (Japan, Tokyo)  
*Sabitov Zhaksylyk Muratovich* – Director of the Scientific Institute for the Study of the Ulus of Jochi, PhD (Republic of Kazakhstan, Astana)  
*Tomohiko Uyama* – PhD, Professor, Center for Slavic-Eurasian Studies, Hokkaido University (Japan, Sapporo)  
*Finke Peter* – PhD, Professor, Max Planck Institute, University of Zurich (Switzerland, Zurich)  
*Shotanova Galiya Aitzhanovna* – Candidate of historical sciences, leading researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Republic of Kazakhstan, Almaty)

**Editor-in-Chief**

*Abdulina Aksunkar Tursunovna*

**Responsible Secretary and Editor**

*Murzakhodjaev Kuanysh Madievich*

**Scientific Editors:**

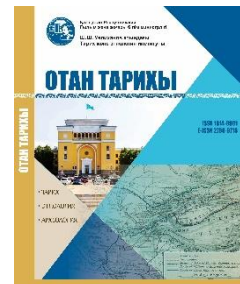
*Kasymova Didar Beysengalieva*  
*Chernienko Denis Arkadyevich*  
*Dosymbetov Nurlybek Aidarbekovich*  
*Kubeev Rustem Dzhaubayuly*

**Technical support**

*Konyrbekov Medet Zhaugashtievich*  
*Zikirbaeva Venera Serikovna*  
*Kopeeva Saniya Zhumataevna*



Published in the Kazakhstan  
Otan tarikhyy  
Has been issued as a journal since 1998  
ISSN: 1814-6961 (Print)  
ISSN: 2788-9718 (Online)  
2025. Vol. 28. Is. 1. Pp. 165–176  
Journal homepage:  
<https://otan.history.iie.kz>



FTAXP / MPHTI / IRSTI 03.20.

[https://doi.org/10.51943/2788-9718\\_2025\\_28\\_1\\_165-176](https://doi.org/10.51943/2788-9718_2025_28_1_165-176)

## ҚАЗАҚСТАН МЕН ӨЗБЕКСТАНДАҒЫ ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ҮДЕРІСТЕР (ТӘУЕЛСІЗДІК ЖЫЛДАРДАҒЫ МӘЛІМЕТТЕР БОЙЫНША ӨЗАРА САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ)

Қуаныш Мәдиұлы Мурзаходжаев<sup>1</sup>, Тимур Әкімханұлы Әпендиев<sup>2</sup>, Олжас Бекенұлы Қуанбай<sup>3</sup>

<sup>1</sup>Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (28-үй, Шевченко көш., 050010 Алматы, Қазақстан)

ғылыми қызметкер, PhD докторант

<https://orcid.org/0000-0001-7723-8082>. e-mail: [kuka\\_ist@mail.ru](mailto:kuka_ist@mail.ru)

<sup>2</sup>Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (28-үй, Шевченко көш., 050010 Алматы, Қазақстан)

Тарихи демография бөлімінің меңгерушісі, жетекші ғылыми қызметкер, PhD

<https://orcid.org/0000-0002-4279-3921>. E-mail: [timur.apendiev@mail.ru](mailto:timur.apendiev@mail.ru)

<sup>3</sup>Анкара Университеті (Сыхие, Алтындаг. 06100. Анкара қ., Түркия Республикасы)

Анкара Университетінің PhD докторанты

<https://orcid.org/0000-0003-2079-1084>. E-mail: [olkube89@gmail.com](mailto:olkube89@gmail.com)

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы ТЭИ, 2025

© Мурзаходжаев Қ.М., Әпендиев Т.Ә., Қуанбай О.Б., 2025

**Аңдатпа.** *Kiricne.* Көршілес Өзбекстан халқы Орталық Азия елдерін ішінде халық саны бойынша алда және туу көрсеткіші тұрақты түрде өсу үстінде. Бұл мақалада екі елдегі тәуелсіздік алғаннан кейінгі демографиялық жағдайы, әсіресе халық санының динамикасы, бала туу көрсеткіштері және Қазақстандағы отбасын құрып, баланы дүниеге әкелуге ынталандыруға бағытталған мемлекеттік бағдармалар қарастырылған. Халық санының өсімі, туу мен өлім көрсеткіштері, әлеуметтік-құрылымдық ерекшеліктері секілді мәселелер әр мемлекет үшін стратегиялық нысан болып табылады. Халық санын қадағалап, зерделеп отыру мемлекет ішіндегі көптеген келеңсіз оқиғалардың алдын алуға көмектеседі. Мәселен, бір жылда дүниеге келген балалар санын анықтай отырып, болашақтағы 2-4 жылда оларды балабақшамен қамтамасыз ету, арнайы орын бөлу, кейін мектеппен жабдықтау секілді тізбектелген мәселелерді оңтайлы шешуге болады. *Мақсаты мен міндеттері.* Өзбек халқының өсім динамикасының жоғары болуына қандай факторлар әсер етті? Табиғи өсім тұрақты түрде дамығандықтан ба, әлде көші-қон факторы ықпал етті ме? Отбасыларды қолдауға бағытталған мемлекеттік бағдарламалардың ықпалы қалай әсер етті? Мақалада Қазақстан халқының өсімі Өзбекстанмен салыстырғанда төмен болуына әсер еткен жағдайлар талданып, авторлар өз көзқарастарын білдіріп, ұсыныстарын берген. *Нәтижелер.* Жаһандану заманында табиғи ресурстарынан гөрі адами капитал, адами құндылықтар алдыңғы орында. Сондықтан Қазақстан үшін өзінің экономикасын дамытып, саяси тұрақтылыққа жетуде, өзінің қауіпсіздігін нығайтып, шын

мәніндегі тәуелсіздікке қол жеткізу үшін дені сау, білімді, өз Отанын сүйетін халық санын көбейту қажет. *Қорытынды.* Тәуелсіздік кезеңдегі статистикалық мәліметтер көрсеткендей, еліміздің халқының саны Өзбекстан мемлекетімен салыстырғанда төмен, халқының тығыздығы біртекті емес, халық өсімі де бірқалыпты деп айта алмаймыз. Осы орайда мемлекеттік деңгейде тікелей халықтану мәселелеріне арналған жүйелі ұлттық демографиялық саясатты ұйымдастыру қажет.

**Түйін сөздер:** Өзбекстан мен Қазақстан, демографиялық ахуал, халық саны, статистика, мемлекеттік бағдарлама, динамика, демографиялық саясат.

**Алғыс.** Мақала «Қазақстан Республикасының демографиялық дамуының қазіргі заманғы тенденциялары (1991-2021 жж.)» АР22785742 жобасы аясында дайындалған.

**Дәйексөз үшін:** Мурзаходжаев Қ.М., Әпендиев Т.Ә., Қуанбай О.Б. Қазақстан мен Өзбекстандағы демографиялық үдерістер (тәуелсіздік жылдардағы мәліметтер бойынша өзара салыстырмалы талдау) // Отан тарихы. 2025. Т. 28. № 1. 165-176-бб. (қаз.). DOI: 10.51943/2788-9718\_2025\_28\_1\_165-176

## ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В КАЗАХСТАНЕ И УЗБЕКИСТАНЕ (СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПО ДАННЫМ ЗА ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ)

Куаныш Мадиевич Мурзаходжаев<sup>1</sup>, Тимур Акимханович Апендиев<sup>2</sup>, Олжас Бекенулы Куанбай<sup>3</sup>

<sup>1</sup>Институт Истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова (Шевченко, 28. 050010, г. Алматы, Казахстан)  
Научный сотрудник, магистр  
<https://orcid.org/0000-0002-7223-2439>. E-mail: kuka\_ist@mail.ru

<sup>2</sup>Институт Истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова (Шевченко, 28. 050010, г. Алматы, Казахстан)  
Заведующий отделом исторической демографии, ведущий научный сотрудник, PhD  
<https://orcid.org/0000-0002-4279-3921>. E-mail: timur.apendiev@mail.ru

<sup>3</sup>Университет Анкара (Сихие, Алтындаг, 06100 г. Анкара, Турецкая Республика)  
PhD докторант Университета Анкары  
<https://orcid.org/0000-0003-2079-1084>. E-mail: olkub89@gmail.com

**Аннотация.** *Введение.* Население соседнего Узбекистана опережает страны Центральной Азии по численности населения и рождаемости. В данной статье рассматривается демографическая ситуация после обретения независимости в двух странах, особое внимание уделяется динамике численности населения, показателям рождаемости и государственные программы, направленные на стимулирование создания семьи и рождение детей в Казахстане. Важным стратегическим объектом для каждого государства являются такие вопросы, как рост населения, показатели рождаемости и смертности, социально-структурные особенности. Отслеживание и изучение численности населения поможет предотвратить многие негативные события внутри государства в будущем. Например, посчитав количество детей, родившихся в определенном промежутке времени, можно оптимально решить социальные вопросы, как обеспечение детей местами в яслях, детских садах, расширения сети школ и высших учебных заведений. *Цель и задачи.* Какие факторы повлияли на высокую динамику роста населения Узбекистана? Это связано с естественным устойчивым приростом населения, или миграция сыграла решающую роль? Каково влияние государственных программ, направленных на поддержку семей? Также в статье анализируются факторы, повлекшие к более низкому темпу прироста населения в Казахстане по сравнению с Узбекистаном. Авторы дают ответы на указанные вопросы, и делятся своими рекомендациями. *Результаты.* В эпоху глобализации человеческий капитал и человеческие ценности обрели особую важность, по сравнению с природными ресурсами. Для развития экономики Казахстана, достижения политической стабильности, укрепления безопасности и обретения подлинной независимости необходимо увеличение количества здорового, образованного и патриотичного населения. *Вывод.* Как показывают статистические данные периода независимости, численность населения нашей страны сравнительно ниже, чем в Узбекистане, плотность населения неравномерна, и прирост населения уступает показателям соседей. Поэтому на государственном уровне необходимо обсудить и принять новую системную национальную демографическую политику.

**Ключевые слова:** Узбекистан и Казахстан, демографическая ситуация, численность населения, статистика, государственная программа, динамика, демографическая политика.

**Благодарность.** Статья подготовлена в рамках проекта AP22785742 «Современные тенденции демографического развития РК (1991-2021 гг.)».

**Для цитирования:** Мурзаходжаев К.М., Апендиев Т.Э., Куанбай О.Б. Демографические процессы в Казахстане и Узбекистане (сравнительный анализ по данным за годы независимости) // Отан тарихы. 2025. Т. 28. № 1. С. 165-176. (на каз.). DOI: 10.51943/2788-9718\_2025\_28\_1\_165-176

## DEMOGRAPHIC PROCESSES IN KAZAKHSTAN AND UZBEKISTAN (COMPARATIVE ANALYSIS BASED ON DATA FROM THE YEARS OF INDEPENDENCE)

*Kuanysh M. Murzakhodzhayev<sup>1</sup>, Timur A. Apendiev<sup>2</sup>, Olzhas B. Kuanbay<sup>3</sup>*

<sup>1</sup>Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Shevchenko, 28. 050010, Almaty, Kazakhstan)  
Research Associate, PhD student  
<https://orcid.org/0000-0002-7223-2439>. E-mail: [kuka\\_ist@mail.ru](mailto:kuka_ist@mail.ru)

<sup>2</sup>Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Shevchenko, 28. 050010, Almaty, Kazakhstan)  
Head of the Department of Historical Demography, Leading Researcher, PhD <https://orcid.org/0000-0002-4279-3921>. E-mail: [timur.apendiev@mail.ru](mailto:timur.apendiev@mail.ru)

<sup>3</sup>Ankara University (Sihyie, Altyndag, 06100 Ankara, Republic of Turkey)  
PhD student at Ankara University  
<https://orcid.org/0000-0003-2079-1084>. E-mail: [olkube89@gmail.com](mailto:olkube89@gmail.com)

**Abstract. Introduction.** The population of neighboring Uzbekistan is ahead of the Central Asian countries in terms of population and birth rate. This article examines the demographic situation after independence in the two countries, with special attention paid to population dynamics, fertility rates, and government programs aimed at stimulating family formation and childbearing in Kazakhstan. The strategic object for each state is issues such as population growth, fertility and mortality rates, and socio-structural features. Tracking and studying the population will help prevent many negative events within the state in the future. For example, by counting the number of children born in a certain period of time, it is possible to optimally resolve social issues such as providing children with places in nurseries, kindergartens, providing schools and higher education institutions. **Purpose and objectives.** What factors influenced the high dynamics of population growth in Uzbekistan? Is this due to natural sustainable population growth, or did migration play a decisive role? What is the impact of government programs aimed at supporting families? The article also analyzes the factors that led to a lower population growth rate in Kazakhstan compared to Uzbekistan. The authors provide answers to these questions and share their recommendations. **Results.** In the era of globalization, human capital and human values have gained special importance compared to natural resources. To develop Kazakhstan's economy, achieve political stability, strengthen security and gain true independence, it is necessary to increase the number of healthy, educated and patriotic population. **Conclusion.** As statistics from the period of independence show, the population of our country is comparatively lower than in Uzbekistan, the population density is uneven, and the population growth is lower than that of our neighbors. Therefore it is necessary to discuss and adopt a new systematic national demographic policy at the State level.

**Keywords:** Uzbekistan and Kazakhstan, demographic situation, population, statistics, state programmes, dynamics, demographic policy.

**Acknowledgments.** The article has been prepared as part of the project AP22785742 «Modern trends in the demographic development of the Republic of Kazakhstan (1991-2021)».

**For citation:** Murzakhodzhayev K.M., Apendiev T.A., Kuanbay O.B. Demographic processes in Kazakhstan and Uzbekistan (comparative analysis based on data from the years of independence) // Otan tarihy. 2025. Vol. 28. № 1. Pp. 165-176. (In Kaz.). DOI: 10.51943/2788-9718\_2025\_28\_1\_165-176

**Кіріспе.** Бүгінгі таңда Өзбекстан республикасы экономикалық салада, өндірісте, демографиялық үрдісте, туризм, т.б. бағыттарда ТМД елдердің ішінде айтарлықтай ілгері қадам басуда. Оның нақты бір дәлелі, халық санының табиғи жолмен тұрақты түрде өсуінде. Халықаралық демографиялық заңдылыққа сәйкес, ел ішіндегі ахуал тұрақты болғанда, халық өзінің ертеңгі күнгі болашағына нық сеніммен қараған кезде, қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық жағдай артқанда, мемлекет тарапынан балалардың бейбіт өмір сүруіне кепілдіктер болған жағдайда халық саны артып, туу көрсеткіштері ұлғаяды. Жадпы алғанда Қазақстан да, Өзбекстан да кезінде патшалық империяның отары болып, кейіннен Кеңес Одағының құрамдас бөлігінде болған. Екі елдің де өткен тарихы ортақ, десек те географиялық орналасу факторы болашақтағы даму жолдары мен бағытына үлкен ықпал етіп, өз септігін тигізген. Өзбекстан империялық орыстық амбицилиялардан алыс жатып, периферия шекарасында көзден таса қалғандай. Ал Қазақстан Орта Азия елдеріне қалқан ретінде барлық шовинистік реформалар мен тәжірибелерден алғашқы болып қарсы алды. Бұл еліміздің демографиялық дамуына, халық санының өсіміне кері әсерін тигізді.

**Материалдар мен зерттеу әдістері.** Мақаланы жазу барысында Қазақстан Республикасы мен Өзбекстан Республикасының Ұлттық статистикалық агенттігінің жариялаған ресми сандық мәліметтері, аралық және қорытынды есептер, отандық және шетелдік зерттеушілердің еңбектері пайдаланылды. Сондай-ақ, ҚР Президентінің ресми порталындағы мәліметтер, Президент жолдаулары мен Үкіметтің қабылдаған бағдарламалары мен заңды күші бар нормалары қолданылды. Жарияланған екі елдің статистикалық көрсеткіштері өзара талданып, ортақ тұстары мен ерекшеліктері көрсетілді. Зерттеу жұмысы барысында демография ғылымында кең таралған статистикалық, математикалық, математикалық моделдеу, сандық көрсеткіштерге негізделген болжам жасау әдістері басшылыққа алынды.

**Талқылау.** Өзбекстан Республикасындағы демографиялық процестер, туу мен өлім көрсеткіштері (Убайдуллаева, 2011), халықтың миграциялық үрдістері (Максакова, 2020), отбасы мен ажырасулар (Солиев, 2005), халықтың өмір сүруінің ұзақтығы (Тожиева, 2010), т.б. секілді халықтанудың өзекті көрсеткіштері талданған бірқатар еңбектер бар (Мамадалиева, 2022). Қазақстандағы халықтану мәселелерімен белгілі академик, ғалым, демограф Асылбек М.-А.Х. және оның шәкірттері зерттеп, еңбектер қалдырған. Бұл зерттеулерде тәуелсіз Қазақстанның демографиялық даму барысы, халық саны өсімінің көрсеткіштері талданып, оның тарихи сипаты мен ықпал еткен факторлары қарастырылған (Асылбеков, Козина, 2009; Асылбеков, 2000). Сондай-ақ, мемлекеттік әлеуметтік-экономикалық саясаттың туу көрсеткіштеріне (Демографиялық процестер және әлеуметтік сала..., 2001), халық санының динамикасына, отбасын құру, көші-қонға, т.б. маңызды үдерістерге ықпалы талданған (Домаев, 2020). Статистикалық мәліметтер әрдайым мемлекеттің назарында. Сондықтан барлық дерлік негізгі сандық мәліметтер мемлекеттік статистикалық агенттіктің ресми сайтында жарияланып отырады (Ұлттық статистика бюросы).

Дегенмен, қазіргі уақыттағы зерттеулерде басты назар көші-қон мәселелеріне, оның мақсаты мен салдарына, т.б. факторларға аударылуда. Алайда, халық саны өсіміне тікелей әсер ететін табиғи өсімнің өзін зерттеу, оған ықпал ететін мемлекеттік демографиялық саясаттың ықпалы, өсімнің не тоқыраудың астарында не жатқанын талдауға арналған еңбектер өте аз. Көп жағдайда табылған статистикалық мәліметтерді баяндаумен шектелуде.

**Зерттеу нәтижелері.** Өзбекстанның көршілес елдермен салыстырғанда айтарлықтай демографиялық әлеуеті бар. Халық санағы бойынша 2023 жылдың басында халық саны 36 млн адамды құраса, өткен жылы ол 753 мың адамға артқан болатын. Бұл өсім туудың жоғары деңгейіне байланысты болды. Қазіргі уақытта Өзбекстан ТМД-да туу көрсеткіші бойынша рейтингті бастап тұр. Өзбекстан демографиялық өсім бойынша Орталық Азия елдері арасында көшбасшы болып табылады. Мысалы, 2010 жылдан бері Өзбекстан халқының саны 5,4 миллион адамға артқан. Ал сол аралық кезеңде Қазақстанда халық өсімі 2,4 млн адамды, Тәжікстанда – 1,97 млн, Қырғызстанда – 1,05 млн және Түрікменстанда – 0,91 млн адамға өскен. Осылайша, Өзбекстан 2010-2020 жж. аралығында Орталық Азиядағы халықтың абсолютті өсімінің 46%-дан астамы тиесілі (Мамадалиева, 2023:80).

Халық санының өсімі жалпы әлемдік заңдылықтар бойынша жүреді, соның ішінде туу мен өлімнің жоғары және төмен параметрлерінің өзара қатынасына тиесілі. Ғалымдардың пікірінше, 2016 жылға қарай Өзбекстан туу деңгейінің ең жоғарғы көрсеткішіне жетіп, содан кейін төмендеу үрдісіне ұласып, жақын онжылдықта қайта жоғары көрсеткішке жете алмайтындығын болжаған. Алайда, ғалымдардың мұндай болжамдары орындалмады. Мәселен, 2015 жылы дүниеге келген

балалардың саны 734,1 мың баланы құраса, ал 2022 жылға қарай ол 932,2 мыңға дейін өскен, яғни 7 жылда 1,3 есе өсіп отыр (Мамадалиева, 2021:334).

2022 жыл туу көрсеткіші республиканың барлық даму жылдарындағы ең жоғары көрсеткішке ие болды. Нәтижесінде халықтың құрамында жастар басым болып, өлім-жітім деңгейі салыстырмалы түрде төмендеген. Ұзақ уақыт бойы өлім-жітімнің жалпы коэффициенті 5-6% аралығында болып отырған. Бұған сәбилер, балалар және ана өлімінің тұрақты түрде төмендеуі де ықпал еткен (мысалы, 2-3 есе азайған). Бұл үрдіс өте маңызды. Себебі, өлім деңгейі халықтың әлеуметтік-экономикалық дамуына тікелей әсер ететін демографиялық жағдайдың маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Өзбекстан халқының жастық құрылымындағы өзгерістер тек демографиялық ғана емес, сонымен қатар халықтың сапалық құрамына да, өмір сапасына да тікелей әсер ететін экономикалық салдарға ие. Тәуелсіздіктің алғашқы 20 жылдығында республикада халықтың жастық құрылымында оң өзгерістер орын алған. Балалар мен жасөспірімдердің үлесі бір мезгілде еңбекке қабілетті жастағы халықтың құрылымдық ұлғаюымен біртіндеп төмендесе, ал оның құрылымында 30 жасқа дейінгі жастардың үлесі өскен (Население, рождаемость и семья, 2019).

Халық санының өсіміндегі жаңа тенденциялар мұндай динамиканы біршама бәсеңдетті. 2023 жылғы мәлімет бойынша 0-15 жастағы балалардың үлесі 30% деңгейінде, ал еңбекке қабілетті жастардың үлесі 61%-дан 58%-ға дейін қысқарған. Дегенмен, соңғы 10 жылда экономикалық белсенді халық санының салыстырмалы өсу үрдісі байқалып, яғни 20,4%-ға жеткен. Қазір ол шамамен 15 млн адамды құрайды, ал оның еңбек ресурстарының жалпы құрамындағы үлесі 73,5%-дан 77,3%-ға дейін артқан. Соңғы уақытта әлеуметтік құрылымдық салада балалар мен жасөспірімдердің үлесі қайтадан өсіп, ал еңбекке қабілетті жастағы жастар салыстырмалы түрде төмендеген.

Еліміздің оңтүстігінде орналасқан көршіміз Өзбекстанның халық санының өсу динамикасы үнемі ғалымдар мен зерттеушілердің назарында. Мәселен, экономикалық зерттеулер институтының қызметкері Шынар Төлешованың мәлімдеуінше, өзбек халқы 2024 жылдың басында 36 млн. 799 мың адам болса, жарты жыл ішінде 1%-ға көбейген. Ал соңғы 3-4 жылда жыл сайынғы халық өсімі 21-2,2% құрап, алдыңғы жылдармен салыстырғанда ұлғая түскен. Ал Қазақстанда сол жылдары халық санының өсімі 0.63%-ды құрап, орташа есеппен 1,3-1,5% -ға жеткен. Жалпы алғанда Қазақстандағы халық санының өсімі Өзбекстаннан айтарлықтай төмен (Панзабекова, Халитова, 2021:40).

Соңғы уақыттағы Украина мен Ресей арасындағы қақтығыстар салдарынан көшіп келген халықтың есебінен халық санының өзгеруіне өз әсерін тигізген. Өзбекстанда және Қазақстанда 2023 жылғы санақ мәліметтері бойынша көші-қон сальдосы кері нәтижені көрсеткен. Демек, сырттан көшіп келушілерге қарағанда, елден тыс жаққа кеткендер саны басым болған. Жалпы мұндай тенденция дамушы елдерге тән көрініс, яғни күнкөріс қамымен басқа елге көшіп кетушілер мен жалдамалы жұмысқа орналасуға кеткендер саны келушілерге қарағанда едәуір көп. Сондықтан халық санының өсу динамикасы көші-қон факторына емес, табиғи өсімге тікелей байланысты.

Туу мен өлім көрсеткіштерінде халықтың жастық құрылымы басты рөл ойнайды. Мәселен, Қазақстанда 2024 жылы егде жастағы адамдардың үлесі 8.8% құраса, Өзбекстанда бұл көрсеткіш 6%-ға да жетпейді. Демек, көрші елде жастар үлесі біздің елге қарағанда басымырақ, бірақ Қазақстанда күтілетін өмір сүру ұзақтығы өзбек ағайындарға қарағанда ұзағырақ. 2017-2023 жж. арасында көршілес елде туу коэффициенті тұрақты түрде өсіп отырып, бір әйелге шаққанда 2017 жылы 2,6 туу болса, 2023 жылы 3,4-ке жеткен. Біздің елімізде де аталмыш жылдар аралығында (2021-2023) орта есеппен әр әйел адамға 3 баладан туу көрсеткіші сай келген (Основные демографические показатели, 2025). Ғалымдардың пікірінше оған ең алдымен әлемдік вирус КОВИД-тің таралуы және жұмысқа шықпай адамдардың ұйқамақта отыруы себеп болуы мүмкін.

Бір қызықты факт, көп бала табу жалпы қазақ халқында кең таралған, құптарлық көретін дәстүр. Алайда еліміздің әр өңірінде бала туу көрсеткішінің айырмасы алшақ. Оған дәлел статистикалық бюроның мәліметтері. Республикамыздың оңтүстік облыстарында баланы дүниеге әкелу коэффициенті салыстырмалы түрде жоғары, (2023 ж. Түркістан облысы бойынша 4-ке жеткен). Ал солтүстік өңірлерде ең төмен нәтиже көрсеткен, яғни 3-ке жетпейді. Зерттеушілердің пайымдауынша ҚР оңтүстік өңірі халық санының өсуіне тікелей ықпал етуде, егер олай болмаса бүгінгі таңдағы өсім динамикасы регресске ұшырауы ықтимал.

Ресми деректерге сүйенсек, Өзбекстанда 1920 жылғы санақ бойынша 4,4 млн адам болса, бүгінгі кезде (01.01.2025ж.) 37,5 млн адамды құрайды. 100 жыл ішінде 8 есе өскенін байқауға болады.

Ал қазақ жерінде 1920 ж. 5,4 млн жуық халық тұрған. Ал соңғы ресми дерек бойынша (01.12.2024 ж.) 20 265 320 адамды құрап отыр. 1 ғасыр ішінде 4 есеге жуық өскен. Әрине оған халқымыздың басынан өткен XX ғ. қасіретті оқиғалары орны толмас шығын әкелген. Ендігі кезекте тәуелсіздік жылдарындағы халық санын салыстырып көрсек. Себебі бұрынғы КСРО одағынан екі ел де бір уақытта, 1991 жылы бөлініп шыққан (Каримова, Цхай, 2024:583-584).

Сонымен, 1989 жылғы жалпыодақтық халық санағы бойынша Қазақстанда 16,2 млн адам болса, 1999 жылы 15,0 млн, 2009 жылы 16,0 млн, 2021 ж. 19,2 млн-ға жеткен Ал Өзбекстанда сәйкесінше 19,8 млн; 24,3 млн; 27,8 млн; 34,0 млн адам. Демек 1989-2021 жыл аралығында республикамызда халық саны 16,2 млн – 19,2 млн-ға жетсе, көршілес елді 19,8 млн – 34,0 млн-ға өскен. Өсім 3 млн және 13,2 млн сәйкесінше құраған (Очилова, 2022:290). Екі бауырлас мемлекеттің тәуелсіздікті алғаннан кейін өзіндік даму жолы мен бағыты қалыптасып, халықтың өсіміне әртүрлі факторлар әсер еткендігін естен шығармаған жөн.

2023 жылы Өзбекстанда халық санының көбеюіне орай халықтың тығыздығы бір шаршы километрге орта есеппен 80 адам келсе, Қазақстанда бір шаршы километрге орта есеппен алғанда 7 адамнан келген. Халқымыздың саны аз, тығыздығы өте төмен. Әлем бойынша 184-інші орындамыз.

Ұлттық Мәжіліс пен Өзбекстан халқына 2022 жылғы 20 желтоқсандағы Жолдауында Өзбекстан Президенті Шавкат Мирзиесев өткен жылы ел халқының саны 36 миллионнан асып, жыл сайын 900 мыңға жуық жаңа ұрпақпен толығып жатқандығын атап өткен. «Біз үлкен және тату отбасымыздағы – Өзбекстандағы әрбір адамның бейбітшілік пен әл-ауқаты жақсы деңгейде өмір сүруі үшін барлық жағдайды жасауға тырысамыз. Халқымыз бізден мектептер, балабақшалар мен ауруханалар салуды, білім беру мен медицинаның сапасын арттыруды, ауыз су мен электр энергиясына, жолдар мен көлікке қатысты мәселелерді шешуді, жұмыс орындарының санын көбейтуді, кәсіпкерлікті дамытудың жаңа мүмкіндіктерін жасауды, әділеттілікті қамтамасыз етуді, бюрократия мен сыбайлас жемқорлықты жоюды күтеді. Сондықтан «ең алдымен – адам, содан кейін – қоғам және мемлекет» қағидаты Жаңа Өзбекстанды қалыптастыруда негізгі түйін болады», – деп түйіндеген. Өзбекстан Президенті И. Кәрімов үнемі отбасылық құндылықтар жөнінде, отбасы институтының маңыздылығы турасында айтып отырады. Отбасы – өмірдің жалғасуын, ұрпақтар сабақтастығын, халықтың қасиетті дәстүрлерін дамытатын және болашақ ұрпақты жетілдіруге тікелей әсер ететін тәрбие ошағы екенін бірнеше рет атап өткен (О демографических процессах..., 2023).

Отбасы заңнамасының негізі 1998 жылы 30 сәуірде қабылданған «Өзбекстан Республикасының Отбасы кодексі» болып табылады. Онда отбасын нығайтуға және отбасы құқықтарын қорғауды жүзеге асыруға бағытталған ережелер жиынтығы қамтылған. Отбасы Кодексі неке киюға және тоқтатуға байланысты мәселелерді, атап айтқанда неке кию тәртібі мен шарттарын, ерлі-зайыптылардың мүліктік құқықтары мен міндеттерін, олардың жеке құқықтары мен міндеттерін, ата-аналар мен балалардың құқықтары мен міндеттерін, азаматтық хал актілерін тіркеу тәртібін және отбасылық қатынастардың басқа да мәселелерін реттейтін құжат болып табылады. Бұдан басқа, Республика Президенті мен Үкіметі белгілі бір ережелерді нақтылайтын бірқатар заңнамалық актілерді қабылдаған. Оларға «Отбасы мүдделерін іске асыруды қамтамасыз ету жөніндегі 1998 жылға арналған шаралардың мемлекеттік бағдарламасы туралы» Өзбекстан Республикасы Президентінің 1997 жылғы 9 желтоқсандағы жарлығы; «Өзбекстанның балалар спортын дамыту қорының қызметін жетілдіру жөніндегі шаралар туралы» Өзбекстан Республикасы Президентінің 2004 жылғы 29 тамыздағы жарлығы; шағын бизнесті, фермерлікті және жеке кәсіпкерлікті дамытуға, отбасылық бизнесті және үй шаруашылығын кеңейту жолымен жаңа жұмыс орындарын құруға ықпал етуге бағытталған «Микрокредитбанк» акционерлік коммерциялық банкін құру туралы Өзбекстан Республикасы Президентінің Жарлығы; «Салауатты ұрпақ» мемлекеттік бағдарламасы туралы Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинетінің Қаулысы; Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинетінің 2002 жылғы 5 шілдедегі «Отбасында медициналық мәдениетті арттырудың, әйелдердің денсаулығын нығайтудың, дені сау ұрпақты дүниеге әкелу мен тәрбиелеудің басым бағыттарын іске асыру жөніндегі шаралар туралы» қаулысы; басқа да заңнамалық-құқықтық актілерді жатқызуға болады. Отбасы институтын нығайту саясатын іске асыру барысында мемлекеттік қолдауға мұқтаж отбасыларды қамтамасыз ету жөніндегі экономикалық шаралардың жиынтығы қабылданған. Өзбекстан әлсіз заматтарға, аз қамтылған отбасыларға әлеуметтік көмек

көрсетуге мемлекет ел бюджетінің 9-10% құрайтын қаржыны бөліп отырады (Панзабекова, Халитова, 2021:42).

Орта Азиядағы түркі елдері секілді, Өзбекстанда да отбасылық құндылықты сақтауға және дамытуға мемлекет басымдық беруде. Соңғы жылдары республикада тіркелген некелер саны жыл сайын артып келеді, тиісінше, жас отбасылар саны артып, балалар саны өсуде, бұл туралы жоғарыда айтылған болатын. Сондықтан отбасы саясатының басым бағыты жас отбасыларды жан-жақты қолдау әрі көмектесу болып табылады. Отбасы институтын нығайтуға, мықты отбасы жүйесін құруға, оның дені сау, рухани толыққанды және жан-жақты дамыған ұрпақты тәрбиелеудегі рөлін күшейтуге бағытталған «Отбасы жылы» мемлекеттік бағдарламасында (2012 ж.) жас отбасының мәселелерін қолдау мен шешуге ерекше назар аударылғаны кездейсоқ емес. Өзбекстан Республикасы Президентінің 2011 жылғы 7 желтоқсандағы баяндамасында өзбек халқы үшін шынайы демократиялық мемлекетті құру, еркін және гүлденген өмірді қалыптастыру үшін отбасы институтын одан әрі нығайту қажеттілігі айтылды. Осы бағытта жүргізіліп жатқан жұмыстың сапалылық тұрғыда жаңа деңгейге көтеру ерекше маңызға ие екендігі атап өтілді (Мамадалиева, 2022:40-41).

Аталған шаралар Өзбекстандағы отбасылық саясат отбасын әлеуметтік институт ретінде нығайтуға, ана мен баланың денсаулығын жақсартуға, өмір сүру сапасын арттыруға әсер ететін жас ұрпақтың салауатты өмір салтына бағдарлануын насихаттауға бағытталған. Қазіргі Өзбекстан қарқынды даму факторларының күшеюіне негізделген экономикалық өсу қарқынын арттыруда. Экономиканы жаңғырту, адами әлеуеттің сапасын арттыруға негізделген елдің инновациялық даму стратегиясын іске асыру бойынша жұмыстар жүргізілуде. Мұндай мақсаттар мен міндеттерге мемлекет пен отбасының бірлескен күш-жігерімен ғана қоғамның маңызды бірлігі ретінде қол жеткізуге болады, мұнда жаңа технологияларды игеріп қана қоймай, дамыта алатын сапалы жаңа буынды қалыптастыра алу өте маңызды. Бұл адами ресурстардың сапасын жақсартуға үлкен үлес қосатын бірден бір ошақ – отбасы екендігі анық.

Осы орайда Қазақстан Республикасында да отбасылық құндылықты насихаттайтын, отбасын құруға, дамытуға, отбасы институтын күшейтуге бағытталған ресми мейрам бар. Ол 2013 жылы президент жарлығымен 15-мамырды «Отбасы күні» мейрамы деп бекітілген. Жалпы отбасы ұғымы түркі халықтары үшін аса қастерлі, құрметті, қасиетті сөз. Ол ұрпақтан ұрпаққа, атадан балаға қан арқылы, тәрбие арқылы беріліп келе жатқан генетикалық ақпарат. Әке мен ананың орны, үлкенді құрметтеу, кішіге ізет көрсету, әйел баласын сыйлау секілді ізгі қасиеттер отбасында қалыптасатындығы мәлім. Алайда, соңғы уақыттары жаһандану үрдісінің кеңеюінен, ақпараттық технологиялардың, жасанды сананың қарыштап дамуынан, қоғамдағы ұлттық тәрбиеге қарсы жат элементтердің тарауынан «отбасы» сөзі өзінің мағыналық мазмұнынан ауытқып бара жатқандығы барша түркі халықтарына ортақ көрініс болуда. Сондықтан мемлекеттік деңгейде демографиялық саясатты бекітіп, нығайту өте маңызды.

Ғалымдардың пайымдауы бойынша Өзбекстан халқының саны алдағы уақытта тұрақты өсімін жалғастырып, 2030 жылы 41 миллион адамнан, 2040 жылы 46 миллион адамнан, 2050 жылы 50 миллион адамнан асатын болады. Болжамды кезең ішінде ел халқының көбеюінің негізгі факторы оның табиғи өсімі болып қала береді. Яғни, туылғандардың жоғары санымен және қайтыс болғандардың салыстырмалы түрде төмен санымен сипатталатын болады. Халық санында ғана емес, халықтың жас құрылымында да өзгерістер күтілуде. Мәселен, 2022-2050 жылдары 15 жасқа дейінгі халық саны 0,9 миллион адамға артады. Еңбекке жарамды халық саны алдағы үш онжылдықта өсе отырып, 2050 жылы 28,3 миллионға дейін ұлғаяды, яғни 7-8 миллион адамға өседі. Бұл ретте оның үлесі 2025-2050 жылдар кезеңінде жоғары деңгейде (56 %) сақталатын болады және іс жүзінде төмендемейді (Маханов, 2020). Демек, Өзбекстан елінде еңбек ресурстарымен жеткілікті түрде қамтамасыз етіліп, өндіргіш күштерді дамытуға, инвестициялар тартуға және халықтың әл-ауқатын арттыру үшін негіздерді қалыптастыру үшін берік және ұзақ мерзімді база жасайды.

Еңбек ресурстарын дамыту орталығы сарапшыларының болжамы бойынша, ағымдағы туу коэффициенттері сақталған жағдайда, келешекте жаңа туған нәрестелер саны тұтастай алғанда тұрақты болады. 2028 жылға дейін туылғандардың жиынтық саны жыл сайын 400 мың адамнан аспайды деп болжануда. Тек 2039 жылға қарай бұл көрсеткіш 500 мың адамға дейін өседі деп күтілуде, ал 2050 жылға қарай жыл сайын 600 мың адамға жақындауға мүмкіндік бар. Негізгі есеп бойынша, 2030 жылға қарай халық саны 21,6 млн адамға, 2040 жылға қарай – 24,3 млн адамға жетуі мүмкін, ал 2050 жылға қарай 27,6 млн адамға дейін өсуі мүмкін. Орталықтың есептеулері

бойынша еңбекке қабілетті жастағы халықтың үлесі 2023 жылғы 59%-дан 2050 жылы 57%-ға дейін шамалы ғана төмендейді (Спанкулова и др., 2022: 64-65).

Қазақстан Республикасы халқының 2030 жылға дейінгі болжамды саны демография ғылымында аса танымал когортты-компонентті әдіс немесе «жастарды жылжыту» деп аталатын проекциялық үлгісі өңірлер кескіні бойыша үш нұсқада есептеледі. Бұл әлемдік тәжірибеге сай жүргізіліп, болашақтағы халық саны дамуының қалыпты, прогрессивті және қауіпті шегі бойынша 2014 жылы Экономика және бюджеттік жоспарлау министрлігінің аналитикалық есебінің болжамы жасалған. Қазақстан Республикасы халқының болжамды санын есептеу үшін базалық кезең ретінде ҚР 2012 жылғы демографиялық көрсеткіштері қолданылған. Базалық жылдағыдай есеп жылдарында туудың жиынтық коэффициенті, өмірдің күтілетін ұзақтығы мен халықтың көші-қоны өзгеріссіз болады деген шартпенен 2030 жылға дейін Қазақстан Республикасы халқының саны мен олардың өзгеріс құрауыштары анықталған.

**1 кесте.** 2030 жылға дейінгі Қазақстан Республикасы халқының болжамды саны және өсім қарқыны (Спанкулова, 2022: 66).

**Table 1.** Projected number and growth rate of the population of the Republic of Kazakhstan until 2030 (Spankulova, 2022: 66).

| Жылдар | Халық саны, адам | Өсім қарқыны, % |
|--------|------------------|-----------------|
| 2019   | 18 393 708       | 1,16 %          |
| 2020   | 18 596 568       | 1,10 %          |
| 2021   | 18 790 610       | 1,04 %          |
| 2022   | 18 976 379       | 0,99 %          |
| 2023   | 19 154 791       | 0,94 %          |
| 2024   | 19 327 060       | 0,90 %          |
| 2025   | 19 494 551       | 0,87 %          |
| 2026   | 19 658 707       | 0,84 %          |
| 2027   | 19 821 112       | 0,83 %          |
| 2028   | 19 983 452       | 0,82 %          |
| 2029   | 20 147 304       | 0,82 %          |
| 2030   | 20 313 981       | 0,83 %          |

Аталған кестедеде 2012 жылғы статистикалық мәліметтерге сүйене отырып, 2030 жылға дейінгі халық санының динамикасы берілген. Байқап отырғанымыздай, бүгінгі күнгі өсім көрсеткіштері болжамнан гөрі жоғары болып, 2024 жылы 19,3 млн. адамнан асып, желтоқсан айының басына қарай 20 265 320 адамды құраған. Яғни 1 млн. адамға көп. Бұл үрдіске мемлекеттік демографиялық саясат та, қандас бауырлардың елге оралуы да, туу көрсеткіштерінің жоғарылауы, өлімнің азаюы, т.б. секілді факторлардың жиынтығы әсер еткен. Десек те, еліміздің халық саны аз, территорияда халықтың орналасу тығыздығы өте төмен. Бұл белгілі деңгейде еліміздің тұрақтылығына қауіп төндіретін мәселе.

Демография мәселесі мемлекеттік саясаттың негізгі құрамдас бөлігі болып табылады. Соған орай 1997 жылы елімізде қабылданған, 30 жылдан аса уақытқа бағытталған «Қазақстан-2030» стратегиялық бағдарламасында Ұлттық қауіпсіздіктің басты аспектілері ретінде мықты демографиялық және көші-қон саясаты тұруы керектігі жазылған болатын. Жалпы Қазақстанның отбасылық-демографиялық саясатындағы негізгі реформаларға балаларға арналған жәрдемақыны, көпбалалы отбасыларға берілетін жәрдемақыны, көпбалалы аналардың қоғамдағы мәртебесін көтеруге бағытталған «Алтын алқа» мен «Күміс алқа», Отбасы күнін арнайы мейрам ретінде бекітілуі, «Мерейлі отбасы» атты сайысты, т.б. жатқызуға болады. Алайда, еліміздегі демографиялық мәселелерді реттейтін, жүйелі түрде барлық мәселелер камтылған арнайы мемлекеттік реформа жасалуы қажет.

Мемлекетіміздің әлеуметтік-экономикалық дамуының әр қырларын реттеуге бағытталған бағдарламалардың бірнеше жиынтығы қабылданған, әрі бүгінгі таңда да жалғасып жатқандары бар. Бұл мақалада демографиялық үдерісті басқаруға тікелей қатысы бар ресми құжаттар ғана қарастыруды жөн көрдік. Сонымен қатар, әкімшілік және экономикалық институттардан басқа

әлеуметтік және рухани орталықтар да баршылық. Олар қазақстандықтардың отбасын құруға, бала тууға, көпбалалы болуға, т.б. мәселелерде ынталдырып, ғылыми, ағартушылық, денсаулық сақтау, діни, мәдени, дәстүрлік сипатта ықпал ете алады.

Жоғарыда аталған мемлекеттік құжаттардың кейбіреме тоқталсақ. Мәселен, «Қазақстан-2050» атты Қазақстан Республикасының 2050 жылға дейінгі дамуының негізгі бағыттарын айқындайтын ұзақ мерзімді стратегиялық құжат. Аталмыш құжат мемлекеттің жаңа саяси бағыты туралы түсінік бере отырып, одан кейінгі қабылданатын мемлекеттік бағдарламалар, тұжырымдамалар мен реформалар үшін негіз болады. Бұл құжатта мемлекеттің болашақтағы алға қойған мақсаттарына сүйене отырып, негізгі 7 бағыт бойынша міндеттер көрсетілген. Біз соның ішінде қарастырып отырған тақырыбымызға орай 3-ші және 5-ші бағыттарына арнайы тоқталамыз. Яғни 3) әлеуметтік кепілдіктермен және жеке жауапкершілікпен байланысты әлеуметтік саясаттың жаңа қағидаттарын енгізу; 5) мемлекеттілікті нығайту және қазақстандық демократияны дамыту.

3-ші бағыт ана мен баланы қорғау мәселелерін, сондай-ақ денсаулық сақтаудың кейбір мәселелерін, әсіресе оның сапасы мен қолжетімділігін қамтиды. Ал №5 – бағыт мемлекеттік жоспарлау және болжау мәселелеріне арналған. Құжатта әйелдердің жеке бостандықтарын қорғау, оған өзгелердің қол сұғуынан сақтау, толық емес отбасыларға мемлекет тарапынан көмектесу, адал еңбек етіп, еңбек мансабын дамыту қажеттілігіне үлкен мән берілген. Мемлекет тарапынан балаларға қамқорлық жасау қажеттілігі ерекше айтылып өтілген. 5-бағыт мемлекеттік жоспарлау және болжау процестерін одан әрі жақсарту қажеттілігін айқындайды («Қазақстан – 2050» Стратегиясы, 2012). Жалпы алғанда, «Қазақстан-2050» стратегиялық құжаты елдің демографиялық дамуы үшін неғұрлым ауқымды, тұжырымдамалық негіздерді айқындайды. Осы құжатқа кейінгі барлық дерлік қабылданған заңдар арқа сүйейді.

«Қазақстан-2030», «Қазақстан-2050» құжаттары ұзақ мерзімге арналған құжаттар болса, «Қазақстан-2025» жоспары орта мерзімді мемлекеттің дамуын айқындауға негізделген. Ол ҚР әлеуметтік-экономикалық өмірінің дамуының басты тетіктеріне арналған, нақты мақсаттар мен міндеттер көрсетілген стратегиялық бағдарлама болып табылады. «Қазақстан-2050» тұжырымдамалық жоспарында көрсетілген шараларды нақтылау мақсатында жеті жүйелі аспект пен реформалар көрсетілген болатын.

Келесі бір құжат Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы ҚР халқы үшін сапалы және қолжетімді денсаулық сақтауды қамтамасыз етуге арналған (Об утверждении Государственной..., 2020). Бұл «Қазақстан-2025» стратегиясы мен ҚР-ның 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарында қойылған міндеттермен үндеседі. Бұл ретте бағдарламаның нысаналы индикаторларының арасында «мерзімінен бұрын өлім-жітімнің алдын алу», «ана өлімінің көрсеткіштерін төмендету», «сәби өлімін болдырмау» сияқты тапсырмалар анық көрсетілген. Осылайша, демография ылымы тұрғысынан бұл бағдарлама халық өлімін азайту, баланы дүниеге әкелу мен денсаулық мәселесін күшейтуге бағытталған.

Тағы бір құжат 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасы отбасы және гендерлік теңдік институтын дамыту саласындағы мемлекеттік саясаттың мақсаттарын айқындайды. Тұжырымдама отбасы саясатының келесі салаларын реттеуге бағытталған:

- отбасыларды қолдау, нығайту және қорғау;
- отбасылардың физикалық, интеллектуалдық, рухани, адамгершілік дамуына жағдай жасау;
- ана, әке және баланы қорғау.

Осы мақсаттарға қол жеткізу үшін заңнаманы жетілдіріп, әсіресе оны халықаралық ұйымдардың стандарттарына сәйкес келтіру мәселесі өзекті орын алған. Сондай-ақ, отбасын жоспарлауға көмектесу, оның денсаулығын сақтау; балалардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз ету, олардың жан-жақты дамуына жәрдемдесу; отбасыларды әлеуметтік қорғау жүйелерін жетілдіру; отбасыларға көрсетілетін мемлекеттік қызметтердің сапасын арттыру сынды міндеттер шешу көзделген (Постановление Правительства РК..., 2014).

Жоғарыда келтірілген бағдарлама өз кезегінде мемлекет тарапынан әлеуметтік кепілдіктерді жақсартуға, демек, отбасыларды бала тууға жанама түрде ынталандыруға бағытталғанын көреміз. 2030 жылға дейінгі әлеуметтік даму тұжырымдамасы демографиялық саясатқа қатысты бірнеше бөлімдерді қамтиды. Атап айтқанда, мемлекет алдына қойылған міндеттердің ішінде мыналар бар:

1. Жүкті және бала емізетін әйелдердің денсаулығын сақтау және нығайту. Бұған тегін медициналық көмек, дұрыс, пайдалы тамақтану кіреді.

2. Жәрдемақы және әлеуметтік сақтандыру жүйесі арқылы ата-аналардың кірістерін қорғау.

3. Барлық жастағы адамдарға қол жетімді медициналық көмек. Мәселен, мүгедек балалар үшін медициналық көмек көрсету, ал зейнеткерлер үшін өмір сүру ұзақтығы мен оның сапасын арттыруға арналған ұзақ мерзімді күтіммен қамтамасыз ету жатады.

Дамыған елдерде мемлекеттік басқарудың негізгі құрылымдарымен бірге азаматтық қоғам институттары демографиялық мәселелерді шешуде үлкен рөл атқарады. Дамыған азаматтық қоғам институттары азаматтарға белгілі бір мәселелерді шешуге жақсы бейімделген орта құра отырып, мәселелерді шешу үшін бірлесіп жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Дамыған азаматтық қоғам мемлекеттің жүргізіп отырған саясатының нәтижелі болуына, нақты мұқтаж адамдарға тиісті көмек көрсетіп, олардың мұң-мұқтаждықтарын үкіметке жеткізіп отыратын дәнекерлеуші көпір іспетті. Демографиялық процестерді мемлекеттік тұрғыда реттеуді жақсартуға мүмкіндік беретін тағы бір институт – бұл отбасы институты. Отбасы – халықтың көбейіп, өсуіне байланысты барлық дерлік процестерді реттейтін нормалардың қоймасы болып табылады. Мемлекеттік саясатты іске асыру, ең алдымен отбасы институтының дамуына тікелей ықпал етеді. Тарихтан белгілі болғандай, мемлекет өзінің қамқорлығындағы халықтың өсуіне не көбеюіне ықпал ететін тетіктері бар. Ол реформалар арқылы, шектеулер немесе ынталандыру көмегімен, мемлекет ішіндегі тұрақтылықпен не болашаққа деген сенімсіздікпен, т.б. Десек те, бала туу – бұл адамның ерікті тандауы және мемлекет азаматтарды бала тууға мәжбүрлей алмайды. Мемлекет тууды шектей алады, бірақ мұндай саясатты жүзеге асырудың нәтижесі қауіпті болмақ. Оған көрші Аспан асты еліндегі демографиялық саясат дәлел бола алады.

**Қорытынды.** Әр адам мемлекеттің байлығы, қастерлі құндылығы болып табылады. Жаһандану заманында адами капиталға үлкен мән беріліп, әлем елдері «миға» (идеяға) жарысуда. Осы орайда Республикамыз біршама кенже қалуда. Мемлекетіміздің Ата Заңында көрсетілгендей, басты құндылық адам, оның өмірі мен құқықтары. Бүгінгі күні Өзбекстан Республикасы жас әрі тез дамып келе жатқан демографиялық және еңбек әлеуетіне ие. Халық саны бойынша Орталық Азиядағы ең ірі мемлекет болып қала бермек. Өзбекстан мен Қазақстан, басқа да бұрынғы одақтық мемлекеттер секілді соңғы онжылдықтарда демографиялық дамудың күрделі жолынан өтіп келеді. Дегенмен тәуелсіздік жылдарында халық саны динамикасының оң дамуы қалыптасып, демографиялық процестердің тұрақтылығы сақталды. Ал бұл өз кезегінде тұтастай мемлекеттің тұрақтылығына әсер ететін факторлардың бірі. Сонымен қатар, демография саласында көптеген әлі шешімін таппаған, уақыт күттірмейтін мәселелер де баршылық. Соның ішінде ұлттық демографиялық саясатты күшейтетін іргелі құжатты қабылдау, мемлекет ішіндегі тұрақтылықты нығайту (отбасы өзінің тұрып жатқан мемлекеттегі өз болашағына толық сенімді болғанда ғана ұрпақ өрбітуге бел буады), өмір сүру деңгейін тек ірі мегаполистерде ғана емес, барлық өңірлерде жоғарылату, т.б. мәселелер. Сондықтан көршілес, бауырлас екі мемлекетке де тиімді демографиялық саясатты басшылыққа алу өзекті болмақ.

#### Әдебиеттер

Асылбеков, Козина, 2009 – *Асылбеков М.Х., Козина В.В.* Народонаселение Казахстана в условиях суверенитета. – Алматы: Тарих тағылымы, 2009. 152 с.

Асылбеков, 2000 – *Асылбеков М.Х.* Казахи (демографические тенденции 80-90-х годов) / Ин-т истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. Алматы: Өркениет, 2000. 102 с.

Демографиялық процестер және әлеуметтік сала..., 2001 – Демографиялық процестер және әлеуметтік сала: 2001 жылдың қаңтар-наурызында Қазақстан Республикасы аймақтарының даму қорытындыларын сипаттайтын негізгі әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштер // Қазақстан және оның аймақтары. 2001. N 2. 46-53 б.; N 3. 73-82 б.

Домаев, 2020 – *Домаев О.* Рождаемость по плану // Юридическая газета. 2020. 8 сентября (№ 66). С. 1-5. О демографической ситуации в Казахстане. URL: <https://zanmedia.kz/storage/2020/09/yug2020-66.pdf>

Каримова, Цхай, 2024 – *Каримова Д.М., Цхай Л.А.* Демографические аспекты социально-экономического развития Узбекистана // Демоскоп. 2024. С. 583-584. URL: <https://www.demoscope.ru/weekly/2014/0583/analit04.php> (қаралды 15.01.2025).

«Қазақстан – 2050» Стратегиясы, 2012 – «Қазақстан – 2050» Стратегиясы. URL: [https://www.akorda.kz/kz/official\\_documents/strategies\\_and\\_programs](https://www.akorda.kz/kz/official_documents/strategies_and_programs) Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы. URL: <https://stat.gov.kz/> (қаралды 10.02.2025).

Максакова Л.П., 2020 – *Максакова Л.П.* Демографическая безопасность как фактор современной стратегии развития Узбекистана // Экономика и финансы. 2020. № 3. С. 135–143.

- Мамадалиева, 2022 – *Мамадалиева Х.Х.* Социально-демографические особенности развития семьи в Узбекистане: монография. Ташкент: ТТЕСИ, 2022. 281 с.
- Мамадалиева, 2021 – *Мамадалиева Х.Х.* Оценка причин и факторов влияющих на динамику рождаемости в разрезе регионов Узбекистана // Иктисодиёт ва таълим. 2021. № 5. С. 332-338.
- Мамадалиева, 2023 – *Мамадалиева Х.Х.* Демографическое развитие и тенденции миграции населения Узбекистана // ДЕМИС. Демографические исследования. 2023. Т. 3. № 2. С. 78–91. DOI 10.19181/demis.2023.3.2.6. EDN RFOOCJ.
- Маханов, 2020 – *Маханов К.* Краткий обзор демографической ситуации в Узбекистане. ERI. URL: <https://www.eurasian-research.org/publication/a-brief-review-of-uzbekistans-demographic-profile/?lang=ru>. (қаралды 21.01.2025).
- Население, рождаемость и семья, 2019 – *Население, рождаемость и семья* в Узбекистане – последние данные // Central Asian Analytical Network (Дата публикации 25.04.2019). URL: <https://www.caa-network.org/archives/15946>. (қаралды 01.02.2025).
- О демографических процессах..., 2023 – *О демографических процессах* в Узбекистане. 2023 год. URL: <https://e-cis.info/news/567/107212/>. (қаралды 30.01.2025).
- Об утверждении Государственной..., 2020 – *Об утверждении Государственной* программы развития здравоохранения Республики Казахстан на 2020–2025 годы. URL: [https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo\\_respubliki\\_kazahstan\\_premier\\_ministr\\_rk/zdravoohranenie/idP1900000982/](https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo_respubliki_kazahstan_premier_ministr_rk/zdravoohranenie/idP1900000982/)
- Основные демографические показатели, 2025 – *Основные демографические показатели* (электронный ресурс) // Демография зарубежных стран. URL: <https://stat.uz/ru/ofitsialnaya-statistika/demography> (қаралды 20.01.2025).
- Очилова, 2022 – *Очилова М.С.* Демографические процессы в Республике Узбекистан // Экономика и социум. 2022. № 8(99). С. 287-293.
- Панзабекова, Халитова, 2021 – *Панзабекова А.Ж., Халитова М.М.* Институциональные основы регулирования демографических процессов в Казахстане // Рынок труда и социальная защита. 2021. № 11(147). С. 38-45.
- Постановление Правительства РК..., 2014 – *Постановление Правительства РК* от 24 апреля 2014 года № 396 «Об утверждении Концепции социального развития Республики Казахстан до 2030 года и Плана социальной модернизации на период до 2016 года». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1400000396>
- Солиев, 2005 – *Солиев А.С.* Демография сельских районов: монография. Ташкент: Университет, 2005. 139 с.
- Спанкулова, 2022 – *Спанкулова Л.С.* и др. Оценка параметров будущей демографической ситуации в Казахстане // Society and Security Insights. 2022. № 4. С. 50-69.
- Тожиева, 2010 – *Тожиева З.Н.* Размещение и рост населения Узбекистана: монография. Ташкент: Fan va Texnologiya, 2010. 304 с.
- Убайдуллаева, 2011 – *Убайдуллаева Р.А.* Демографическое развитие Узбекистана в годы независимости // Демографическое развитие республики Узбекистана в годы независимости: Докл. респ. научно-практ. конф. Ташкент, 2011. 539 с.

### References

- Asylbekov, Kozina, 2009 – *Asylbekov M.H., Kozina V.V.* Narodonaselenie Kazahstana v usloviyah suvereniteta [Population of Kazakhstan under sovereignty]. Almaty: Tarih tagylymy, 2009. 152 p. (In Russ.).
- Asylbekov, 2000 – *Asylbekov M.H.* Kazahi (demograficheskie tendencii 80-90-h godov) [Kazakhs (demographic trends of the 80-90s)] / In-t istorii i etnologii im. Ch.Ch. Valihanova. Almaty: Orkeniet, 2000. 102 p. (In Russ.).
- Demografiyalıq procester, 2001 – Demografiyalıq procester zhane aleumettik sala: [Demographic processes and social consequences] 2001 zhyldyng kangtar-nauryzynda Qazaqstan Respublikasy ajmaqtarynyng damu korytyndylaryn sipattajtyñ negizgi aleumettik-ekonomikalyk korsetkishter // Qazaqstan zhane onyng ajmaktary. 2001. N 2. Pp. 46-53; N 3. Pp. 73-82. (Kaz).
- Domaev, 2020 – *Domaev O.* Rozhdaemost' po planu [Fertility according to plan] // *Yuridicheskaya gazeta*. 2020. 8 sentyabrya (№ 66). Pp. 1-5. O demograficheskoy situacii v Kazahstane. URL: <https://zanmedia.kz/storage/2020/09/yug2020-66.pdf> (In Russ.).
- Karimova, Ckhaj, 2024 – *Karimova D.M., Ckhaj L.A.* Demograficheskie aspekty social'no-ekonomicheskogo razvitiya Uzbekistana (elektronnyj resurs) [Demographic aspects of socio-economic development of Uzbekistan] // *Demoskop*. 2024. № 583-584. URL: <https://www.demoscope.ru/weekly/2014/0583/analit04.php> (қаралды 15.01.2025). (In Russ.).
- Qazaqstan – 2050 – «Qazaqstan – 2050» Strategiysy [“Kazakhstan – 2050” Strategies] / (elektrondyq resurs). URL: [https://www.akorda.kz/kz/official\\_documents/strategies\\_and\\_programs\\_Qazaqstan\\_Respublikasy\\_Strategiialyq\\_zhosparlau\\_zhane\\_reformalar\\_agenttigi\\_Ultyk\\_statistika\\_byurosy/](https://www.akorda.kz/kz/official_documents/strategies_and_programs_Qazaqstan_Respublikasy_Strategiialyq_zhosparlau_zhane_reformalar_agenttigi_Ultyk_statistika_byurosy/) <https://stat.gov.kz/> (қаралды 10.02.2025). (Kaz).

Maksakova, 2020 – Maksakova L.P. Demograficheskaya bezopastnost' kak faktor sovremennoj strategii razvitiya Uzbekistana [Demographic security as a factor in the modern development strategy of Uzbekistan] // *Ekonomika i finansy*. 2020. № 3. Pp. 135–143. (In Russ.).

Mamadalieva, 2022 – Mamadalieva Kh.Kh. Social'no-demograficheskie osobennosti razvitiya sem'i v Uzbekistane: monografiya [Socio-demographic features of family development in Uzbekistan]. Tashkent: TTESI, 2022. 281 p. (In Russ.).

Mamadalieva, 2021 – Mamadalieva Kh.Kh. Ocenka prichin i faktorov vliyayushchih na dinamiku rozhdaemosti v razreze regionov Uzbekistana [Assessment of the causes and factors influencing the dynamics of birth rate in the regions of Uzbekistan] // *Iqtisodiyot va ta'lim*. 2021. № 5. Pp. 332–338. (In Russ.).

Mamadalieva, 2023 – Mamadalieva Kh.Kh. Demograficheskoe razvitie i tendencii migratsii naseleniya Uzbekistana [Demographic development and migration trends of the population of Uzbekistan] // *DEMIS. Demograficheskie issledovaniya*. 2023. T. 3. № 2. Pp. 78–91. DOI 10.19181/demis.2023.3.2.6. EDN RFOOCJ. (In Russ.).

Mahanov, 2020 – Mahanov K. Kratkij obzor demograficheskoy situatsii v Uzbekistane [Brief overview of the demographic situation in Uzbekistan]. ERI (elektronnyj resurs). URL: <https://www.eurasian-research.org/publication/a-brief-review-of-uzbekistans-demographic-profile/?lang=ru>. (karaldy 21.01.2025). (In Russ.).

Naselenie, rozhdaemost', 2019 – Naselenie, rozhdaemost' i sem'ya v Uzbekistane – poslednie dannye [Population, birth rate and family in Uzbekistan – latest data] // Central Asian Analytical Network (Data publikatsii 25.04.2019). URL: <https://www.caa-network.org/archives/15946>. (karaldy 01.02.2025). (In Russ.).

O demograficheskikh processah, 2023 – O demograficheskikh processah v Uzbekistane [About demographic processes in Uzbekistan] (elektronnyj resurs). 2023 god. URL: <https://e-cis.info/news/567/107212/>. (karaldy 30.01.2025). (In Russ.).

Ob utverzhdenii Gosudarstvennoj..., 2020 – Ob utverzhdenii Gosudarstvennoj programmy razvitiya zdavoohraneniya Respubliki Kazahstan na 2020–2025 gody [On approval of the State Program for the Development of Healthcare of the Republic of Kazakhstan for 2020–2025]. URL: [https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo\\_respubliki\\_kazahstan\\_premier\\_ministr\\_rk/zdavoohranenie/idP1900000982/](https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo_respubliki_kazahstan_premier_ministr_rk/zdavoohranenie/idP1900000982/) (In Russ.).

Osnovnye demograficheskie pokazateli, 2025 – Osnovnye demograficheskie pokazateli (elektronnyj resurs) [Key demographic indicators] // Demografiya zarubezhnyh stran. URL: <https://stat.uz/ru/ofitsialnaya-statistika/demography> (karaldy 20.01.2025). (In Russ.).

Ochilova, 2022 – Ochilova M.S. Demograficheskie processy v Respublike Uzbekistan [Demographic processes in the Republic of Uzbekistan] // *Ekonomika i socium*. 2022. № 8(99). Pp. 287–293. (In Russ.).

Panzabekova, Halitova, 2021 – Panzabekova A.Zh., Halitova M.M. Institucional'nye osnovy regulirovaniya demograficheskikh processov v Kazahstane [Institutional bases for regulation of demographic processes in Kazakhstan] // *Rynok truda i social'naya zashchita*. 2021. № 11(147). Pp. 38–45. (In Russ.).

Postanovlenie Pravitel'stva RK, 2014 – Postanovlenie Pravitel'stva RK [Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan] ot 24 aprelya 2014 goda №396 «Ob utverzhdenii Konceptcii social'nogo razvitiya Respubliki Kazahstan do 2030 goda i Plana social'noj modernizatsii na period do 2016 goda». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1400000396> (In Russ.).

Soliev, 2005 – Soliev A.S. Demografiya sel'skih rajonov: monografiya [Rural Demography: A Monograph]. Tashkent: Universitet, 2005. 139 p. (In Russ.).

Spankulova, 2022 – Spankulova L.S. i dr. Ocenka parametrov budushchej demograficheskoy situatsii v Kazahstane [Assessment of the parameters of the future demographic situation in Kazakhstan] // *Society and Security Insights*. 2022. № 4. Pp. 50–69. (In Russ.).

Tozhieva, 2010 – Tozhieva Z.N. Razmeshchenie i rost naseleniya Uzbekistana: monografiya [Distribution and growth of the population of Uzbekistan]. Tashkent: Fan va Texnologiya, 2010. 304 p. (In Russ.).

Ubajdullaeva, 2011 – Ubajdullaeva R.A. Demograficheskoe razvitie Uzbekistana v gody nezavisimosti [Demographic development of Uzbekistan in the years of independence] // Demograficheskoe razvitie respubliki Uzbekistana v gody nezavisimosti: Dokl. resp. nauchno-prakt. konf. Tashkent, 2011. 539 p. (In Russ.).

МАЗМҰНЫ/ СОДЕРЖАНИЕ/ CONTENT  
ОТАН ТАРИХЫ. 2025. Т. 28. № 1

ТАРИХ / ИСТОРИЯ / HISTORY

**Кабульдинов З.Е.**

ОБОСТРЕНИЕ ЗЕМЕЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ КАЗАХОВ В УСЛОВИЯХ МАССОВОЙ  
КРЕСТЬЯНСКОЙ КОЛОНИЗАЦИИ В НАЧАЛЕ XX века.....5

**Балтабаева К.Н., Аблажей Н.Н.**

ДЕЛА ПЕРЕБЕЖЧИКОВ И РЕПАТРИАНТОВ ИЗ СИНЬЦЗЯНА  
1940–1950-х гг. КАК ИСТОЧНИК ПО ИСТОРИИ ДИАСПОРЫ.....18

**Борбасов С.М., Мурзаходжаев Қ.М., Женис Ж.Ж.**

КЕҢЕСТІК КЕЗЕНДЕГІ АШАРШЫЛЫҚ – ҚАЗАҚ ТАРИХЫНДАҒЫ  
ЕҢ АУЫР ТРАГЕДИЯ.....29

**Асанова С.А., Конкабаева А.Н.**

СОВЕТСКАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ КАК ФАКТОР ИЗМЕНЕНИЯ  
СОЦИАЛЬНОГО СТАТУСА КАЗАХСКОЙ ЖЕНЩИНЫ.....41

**Kasymbekova M.A., Zhenis Zh.Zh., Zhumatay S.**

SOME ISSUES RELATED TO THE HISTORY OF THE EMERGENCE  
OF THE SUFI ORDER IN CENTRAL ASIA.....52

**Aitenov Zh.K., Sailaubayeva N.E., Baishov B.B.**

PEASANT COLONIZATION OF THE REGION AND ITS REFLECTION  
IN TOPONYMY OF PAVLODAR REGION.....63

**Муканова Г.К.**

ПЕРВАННЫЙ НАМАЗ. ИСТОРИЯ РЕПРЕССИЙ МУЛЛ, ИШАНОВ, ХАЗРЕТОВ  
И КАЗИЕВ В РАМКАХ «МАЛОГО ОКТЯБРЯ» В КАЗАХСТАНЕ (1920 – 1950 гг.).....76

**Сулейменова А.Т.**

ҚАЗАҚСТАНДА 1930 жж. ЖҮРГІЗІЛГЕН ОТЫРЫҚШЫЛАНДЫРУ  
НАУҚАНЫ – КІШІ ҚАЗАН РЕВОЛЮЦИЯСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ТРАГЕДИЯСЫ.....91

**Омарова Г.А., Уалтаева А.С., Маргулан А.С.**

ДЕМОГРАФИЧЕСКОЕ И СОЦИОКУЛЬТУРНОЕ РАЗВИТИЕ ГОРОДА АЛМАТЫ  
В 1854-1939 гг. ....105

**Абдукадыров Н.М., Кобесова А.С.**

ОСМАН БИЛІГІНІҢ ТҮРКІСТАНДЫҚ ҚАЖЫЛАРҒА ҰСТАНҒАН САЯСАТЫ  
(XIX ғ. аяғы – XX ғ. басы).....124

**Тұрлыбай Б.С., Кенжебаев Ғ.Қ.**

«ҚАЗАҚ» ГАЗЕТІНДЕ ОҚУ-АҒАРТУ МӘСЕЛЕСІНІҢ КӨТЕРІЛУІ.....139



**Черниенко Д.А., Абенова Г.А.**

КАЗАХСКО-РУССКОЕ ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ  
В НАУЧНОМ НАСЛЕДИИ Х.А. АРГЫНБАЕВА.....152

**Мурзаходжаев Қ. М., Әпендиев Т.Ә., Қуанбай О.Б.**

ҚАЗАҚСТАН МЕН ӨЗБЕКСТАНДАҒЫ ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ҮДЕРІСТЕР  
(ТӘУЕЛСІЗДІК ЖЫЛДАРДАҒЫ МӘЛІМЕТТЕР БОЙЫНША  
ӨЗАРА САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ).....165

**Bazarbayev K., Amirbek A., Kelesh M.**

TURKEY IN THE ATATURK ERA IN SOVIET PUBLICATIONS  
(BY «PRAVDA» AND «IZVESTIA» NEWSPAPERS).....177

**Бисенова Г.А., Отенова Г.Е., Болдыков Ж.Б.**

XX ҒАСЫРДЫҢ 40-ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ҮНДІСТАНДАҒЫ ҚАЗАҚ КӨШІНІҢ  
ТАРИХЫ (ҮНДІСТАН ҰЛТТЫҚ АРХИВ ҚҰЖАТТАРЫ НЕГІЗІНДЕ).....186

**Оралова А.А., Қара Ә.**

ҚАЗАҚ-ОРЫС БАЙЛАНЫСТАРЫНДАҒЫ ҚОЖАБЕРГЕН БАТЫР.....200

**Каримов М.К., Рахметуллин Е.Е., Даутова А.Ф.**

ШӘКӘРІМ ҚҰДАЙБЕРДІҰЛЫ XX ҒАСЫРДЫҢ БІРІНШІ ШИРЕГІНДЕГІ  
САЯСИ ӨЗГЕРІСТЕР КЕЗЕҢІНДЕ.....212

**Қапбаров Г.Ш., Шашаев Ә.К., Орынбасаров Г.Ж.**

БІЛІМ БЕРУДЕГІ КӨШІ-ҚОН ҰТҚЫРЛЫҒЫ: КАДР ЖӘНЕ ЕҢБЕК МИГРАЦИЯСЫНЫҢ  
РЕТТЕЛУІНІҢ ШЕШІМІ.....225

## АРХЕОЛОГИЯ. ЭТНОГРАФИЯ / ARCHEOLOGY. ETHNOGRAPHY

**Ахантаева Ә.**

ЖЕТІСУ Өңірі қазақтарының дәстүрлі егіншілігі.....240

**Сиздинов Б.С., Амантуров М.Қ., Жетібаев К.М.**

ОРТАҒАСЫРЛЫҚ СЫҒАНАҚ ҚАЛАСЫНАН ТАБЫЛҒАН МАЙШАМДАР.....251



**Редакцияның мекен-жайы:**

050100, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көшесі, 28  
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты  
«Отан тарихы» журналының редакциясы

Сайтқа сілтеме: <https://otan.history.iie.kz>

Тел.: +7 (727) 272-46-54.

E-mail: [otanhistory@gmail.com](mailto:otanhistory@gmail.com).

Журнал Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде  
1998 ж. 9 наурызда тіркеліп, N 158-ж куәлігіне ие болды.

Мақалаларды қайта бастырып жариялағанда, микрофильмге және басқа да көшірмелерге  
түсіргенде міндетті түрде журналға сілтеме жасау қажет.